

РЕЧ ПРИРЕЂИВАЧА*

Уредништво часописа „Теме“ ме је позвало да, као гост уредник, приредим темат *Култура и криза*. Позив за мене представља изузетну част.

У припреми темата *Култура и криза* руководио сам се изворним значењима појмова култура и криза¹. Већ изворна значења ових појмова указују на њихову семантичку, а неко ће рећи, и онтичку блискост. Ова појава (узајамност културе и кризе), са наступом новог века, сматра се једним од конститутивних места друштвености. Тако је криза постала један од најзначајнијих појмова модерне. Модерне, која је одређена и као стање „перманентне кризе“. Нема сагласности о томе да ли је у питању узајамна, нераскидива веза културе и кризе, или је пак то да је криза нужни део културе. Нема, даље, сагласности ни о томе да ли се култура зачиње у кризи или ствари стоје обрнуто. Отуда и незавршена дебата о томе да ли идеја прогреса, то темељно место модерне, уистину представља напредак. Ова дебата увелико траје.

И у овом темату, уобичајено је већ, ауторке и аутори проблему приступају на најразличитије начине. И сматрам да је добро то што није могуће „подвући“ било какву заједничку „црвену“ нит која би спајала, на било који начин, ауторске прилоге у темату. Ово указује на то да превладава висок ниво ауторске самосталности (теоријске, методолошке...) у разумевању друштвених феномена, те и феномена *култура–криза*. Наравно, сви смо далеко од било какве примисли да ће нашим ауторским прегнућем бити дат одговор на питање о односу културе и кризе. Али, блиска нам је идеја да, на овај начин, онолико колико знамо, доприносимо овој великој нововековној дебати.

Разумевање односа културе и кризе је саставни део шире дебате која се односи на детектовање „стварне релације културе и друштвене структуре, која постаје централно питање у оквиру структурално/културалистичке дебате.“²

* Овај темат је уређен у оквиру пројекта *Изазови нове друштвене интеграције у Србији: концепти и актери* (179035), који се реализује на Филозофском факултету у Београду. Пројекат финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ *Култура*: лат. cultura од colere гајити, неговати. *Криза*: лат. crisis од грч. krisis: расправа, просуђивање, одлука. Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2006.

² Edgar F. Borgatta, Rhonda J. V. Montgomery (ed.), *Encyclopedia of Sociology*, Volume 1, Macmillan, New York, 2000, стр. 564.

Темат отварамо текстом **Владимира Цветковића** (*Позиционирање кризе као социјално значајне појаве*). Аутор даје осврт на: однос политике, као механизма остварења јавног или колективног интереса, и технократије, као механизма руковођења сегментом друштвеног живота, и улоге незнања и незнаног у конструисању знања и позиционирања кризе. Да би то учинио, он претходно дефинише три, са становишта идентификованих и јавно артикулисаних узрока, посебне позиције које појава карактерисана као криза заузима. Те позиције аутор одређује као: ситуациону, корективну и критичку позицију.

Следи текст **Ђенђи Мајор (Gyöngyi Major)** (*Тржиште и/или култура?*). Идентификација релације информација–знање–култура постаје један од приоритетних момената савремених дискусија о економском развоју. Сваки од економских феномена потенцијално извире из виртуалног реалитета културе, те се сваки од тих феномена може сматрати објективацијом културе. У том смислу, битно је да се нагласи да се данас више не може одбацити чињеница о значају културе у привреди и за привреду. И само управљање свеопштом проблематиком кризе у економији све више постаје културално одређено.

Јелисавета Вукелић и Ивица Младеновић (*Комодификација културе као продукт културе у кризи: социолошка перспектива*) полазе од чињенице да су у савременим условима читаво друштво и култура дубоко уткани у процес капиталистичке акумулације. Актуелна социоекономска криза је у том контексту само изговор за подређивање свих сфера друштвеног живота, па и културе, тржишту. Потом је критички представљен идеолошки контекст и услови који доводе до процеса комодификације културе у најразвијенијим земљама Западне Европе. Економски интерес доминантних класа, технократизација и специјализација друштва теже да сведу културу на популаризацију хегемоних трендова, ограничавајући притом заштитну улогу државе која би тиме (заштитном функцијом) нарушавала принципе деловања тржишних механизма.

Немања Звијер (*Културолошке рефлексије ратне кризе: слика рата у хрватском филму 1990-их*) полази од ноторне чињенице да ратна криза утиче на културу. Он показује овај међуоднос анализом хрватског ратног филма с краја минулог века. Посебно место у овој расправи има слика/приказ непријатеља. Антипод слици непријатеља је, у овом случају, филмска конструкција хероја и мученика. Уз ово, аутор разматра и то како је у изабраним филмовима приказан карактер рата, као и то како су представљени и дефинисани главни виновници рата. Све сегменте аутор посматра кроз призму кризне ситуације у ратним условима.

Љубинко Пушић (*Култура антиурбаности као културни модел Србије [данас]*). Ако се каже да је град у кризи, наглашава аутор, тада има смисла промишљање и о томе колико је култура, као њен градбени елемент у кризи. Није реч о академском пропитивању, већ о тражењу узрока за пропадање урбаног друштва у Србији. Аутор, даље, наглашава чињеницу да је у минулих седам деценија у Србији на делу антимодернизацијски процес који у последње две деценије, оличен у антиурбаности, доживљава свој врхунац. Отпори вредностима грађанског друштва, које је по својој природи урбано, као узрок и истовремено последица, простиру се кроз културне канале. Текст представља покушај, како аутор наглашава, да се да одговор на питање да ли се „криза културе“ јавља као узрок или као последица антиурбаних процеса.

Димитрије Буквић (*Идеологија и архитектура: рад београдских модерних од 1929. до 1987*) разматра деловање Душана Бабића, Јана Дубовија, Бранислава Којића и Милана Злоковића – четворице оснивача Групе архитеката модерног правца (ГАМП) у Београду. Не разматра се само период у коме је ГАМП деловао (1929–1934), већ су активности његових оснивача праћене и после расформирања групе до почетка Другог светског рата, а затим и у послератном периоду. У контексту кризе, њихово предратно стваралаштво је у извесној мери било отелотворење идеологије југословенства, коју је заступала династија Карађорђевића. Југословенска идеја је требало да буде фактор социјалне кохезије у земљи бременитој бројним проблемима: нерешеним националним питањем, сиромаштвом, културном стагнацијом, политичким трзавицама између српских и хрватских странака које су чак довеле до атентата у Скупштини... У послератном периоду, социјалистички политички систем је хтео да модернизацијом архитектонског израза одговори на предратну али и до скоро актуелну ратну кризу у држави, а то је, како аутор показује, у архитектури чињено настојањима да се пронађе својеврсни „југословенски“ архитектонски израз.

Огњен Радоњић (*Сукоб култура као погрешна премиса за превазилажење дужничке кризе у еврозони*) указује на то да најутицајније силе еврозоне финансијске тешкоће објашњавају културолошким факторима, те на основу те дијагнозе прописују рецепт земљама које су запале у кризу за превазилажење кризе, а који се своди на кажњавање дефицитарних економија кроз примену рестриктивних мера штедње док криза траје. Иако аутор прихвата претпоставку да се узроци кризе могу, у доброј мери, објаснити културним факторима, он указује на то да прописани начини за превазилажење кризе, који се заснивају на премиси културних разлика, доводе до нежељених последица. Притом, на делу је предрасуда (пласирају је извори из политички и економски доминантних земаља) коју аутор једним

поднасловом нотира као „лењи и растрошни Грци и вредни и штедљиви Немци“.

Марија Бабовић и Ирена Петровић (*Повезаност радних и вредносних оријентација друштвених актера у условима економске кризе у Србији*) усмеравају пажњу ка два основна циља: испитивање промена у радним оријентацијама друштвених актера који припадају контингенту становништва радног узраста, а за које се претпоставља да су се, имајући у виду промене друштвено-економског контекста, одиграле од 2003. до 2012, као и испитивање повезаности ових радних оријентација са темељнијим вредносним оријентацијама, посматраним кроз модалитете традиционалног и модерног. Резултати анализе указују да је у периодима позитивних економских циклуса распрострањенија спремност на флексибилне и самосталне облике запослености, док у периоду кризе она опада. Ауторке указују на значај регулаторних чинилица културног система (норме, вредности, рутине) на обликовање економске (социјалне) акције. Вредности, дакле, могу имати централну улогу у динамичкој интерпретацији економске (социјалне) акције.

Вера Бацковић и Ивана Спасић (*Везаност за место и локални идентитети: студије случаја четири града у Србији*) анализирају развијеност идентитета одабраних градова (Крагујевац, Нови Пазар, Шабац и Ужице) и однос њихових становника према њима (везаност), како кроз осећање припадања, тако и кроз перцепцију степена задовољавања потреба. Ауторке анализу базирају на резултатима емпиријског истраживања које је спровео Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду у оквиру пројекта *Карактеристике територијалног капитала у Србији*, на репрезентативном узорку у наведена четири града, током 2013. године.

Веселин Митровић (*Прокреативна етика бриге у процесу вантелесне оплодње у Србији. Култура давања или криза алтруизма?*) испитује природу и везе између културе, кризе и акције актера који су укључени у процес вантелесне оплодње у Србији. Овакво испитивање аутор спроводи на основу специфичних делова прича актера – њиховог односа између карактеристика личности, попут аспеката идентитета, мотива и улога, и визије доброг живота родитеља који уз помоћ биотехнологије превазилазе репродуктивне редуције из прошлости. Поред тога, једна од карактеристика овог рада је осветљавање кризе која настаје на релацији између спремности и неспремности на прихватање и давање вишка репродуктивног материјала. Дакле, драма која се овде дешава односи се на алтруистичку тензију или кризу. Ова криза настаје између биотехнологије која нуди добар живот, с једне стране, и могућности избора да се сопственом донацијом (акцијом) вишкова репродуктивног материјала реализује добар живот других парова у сличној ситуацији – прокреативни алтруизам.

Пошто се овде говори о поступцима који су делом културно конституисани и прихваћени (родитељство, алтруизам) а одлуке постају личне, ствар одлуке да се постане родитељ новим медицинским поступком постаје утолико тежа.

Душан Стаменковић, Милош Тасић и Михаило Антовић (*Ставови студената Департмана за англистику Филозофског факултета у Нишу према употреби ћириличног и латиничног писма*) испитују ставове студената Департмана за англистику Филозофског факултета Универзитета у Нишу према употреби ћириличног и латиничног писма, при чему су ставови ове популације упоређени са ставовима студената Машинског факултета у Нишу. Студенти англистике одабрани су због чињенице да се у свакодневици са латиницом срећу чешће у односу на општу популацију. Резултати, између осталог, указују на то да студенти англистике не фаворизују ниједно од два писма, при чему се контролна група показала као већи „заштитник“ ћириличног писма.

Зоран Аврамовић (*Тријумф чулне културе и уметности*) указује на то да је савремена култура једна дезинтегрисана целина у којој се дух повлачи пред налетима разних облика чулности. Три су дегенерације појаве нове чулне културе – глобализам, интернет, антиуметност. Аутор тврди да вредности духовне културе губе опште важење. Оне се атомизују, а уместо њих се добија „мишљење“. Занемаривање граничне линије између вредности и не вредности, наглашава даље аутор, доприноси нестанку њиховог универзалног прихватања. Преовладавање чулних вредности допринело је обезвређивању човека. Човек се све више схвата као „хумани робот“.

Зоран Јовановић и Јасмина Петровић (*О појединим облицима кризе [критеријума] у Српској православној цркви или о [не]поштовању новозаветних парабола*) проблематизују кризу „са много лица“ у Српској православној цркви. Криза је видљива у скоро свим сферама данашњег постојања СПЦ. Као примери су наведени и они који указују на постојање кризе критеријума, кризе доследности и кризе светог, као и кризе неселективног тумачења историје и њеног наслеђа, те кризе „осећаја за друге“, односно кризе осећаја за „дух времена“ и „дух места“.

Темат затварамо текстом **Зорана Крстића** (*„Источноазијске вредности“ као модел културног и друштвеног развоја*) који разматра чињеницу да идеја источноазијских културних вредности прожима све друштвене и политичке институције азијских земаља. Ово питање се разматра у три равни. Прво се теоријски обрађује суштина идеје и концепта „источноазијских вредности“, и проблематизује се дефиниција истих. Потом се анализирају конститутивни елементи концепта „источноазијских вредности“ као фактора детерминисања политичког живота и друштвеног развоја у Источној Азији. На крају

се аутор бави интерпретацијама „источноазијских вредности“ кроз упоредну анализу сингапурског и универзалистичког концепта. Политизовање расправе о „источноазијским вредностима“ проистиче делом и из начина на који се оне интерпретирају наспрам „западних вредности“, наспрам друштвене и економске кризе западних друштава.

Ауторке и аутори су својим прилозима у овом темату реаговали на питања која су предложена за тематизовање феномена *култура – криза*:

Да ли су култура и криза само два лица једног феномена?

Да ли криза нужно представља „тешки, пролазни поремећај у редовитом одвијању функција некога *друштвеног субјекта* изазван заштравањем супротности у његовом садржају“³? Или је, са друге стране, криза родно место дебате и културе *сâме*?

Да ли је узрок кризи, како је устврдио Јакоб Буркхарт (Carl Jacob Christoph Burckhardt) још у XIX веку, у „убрзању културе, које, изазвано научним и техничким иновацијама... свет мења брже него што човек на то може да се прилагоди“⁴?

Да ли је на делу „питање интересубјективности и са њим питање *другог* (које до нашег времена остаје тема дана), питање историности и питање света живота, питање науке и кризе европских наука као кризе европског духа“⁵?

Шта је са питањем идентитета? Посебно нас занима идентитетска мапа у балканским културама.

Да ли дилема традиционализам/модернизам нужно подразумева идеолошки спор или она може да отвори нове претпоставке за културно делање? Шта је (и да ли је могућ) модернизујући традиционализам у нашим „транзицијским“ приликама?

Гост уредник
др Ђокица Јовановић, ванр. проф.
Универзитет у Београду
Филозофски факултет

³ M. Bosanac, O. Mandić, S. Petković, *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*, Informator, Zagreb, 1977.

⁴ *Odrednica Kriza*, u: Ralf Šnel (prir.), *Leksikon savremene kulture*, Plato, Beograd, 2008.

⁵ Milan Uzelac, *Fenomenologija kao misaoni stav i methodos*, predavanje održano na Filozofskom fakultetu u Beogradu 5. 5. 2009. povodom obeležavanja stopedesetogodišnjice rođenja nemačkog filozofa Edmunda Huserla (1859–1938). Dostupno na: <http://www.uzelac.eu/Predavanja/07UzelacMFenomenologijaKaoMisaoniStav.pdf>. Preuzeto 8. 10. 2013.